

HORTA DE SANT JOAN I L'HOSPITALET DE L'INFANT, TOPÒNIMS AMB CONTINGUT HISTÒRIC

Pere CATALÀ i ROCA

Conveniència de trobar un terme lexical aplicable als noms «amb contingut històric», tals com: Montfalcó, Marallat, Sant Jaume dels Domenys, Vilafranca, Les Franqueses, Molins de Rei, els Prats del Rei, La Bisbal, potser Vergós Guerrejat...

A les comarques de la Terra Alta i el Baix Camp, respectivament, hi ha les localitats d'Horta de Sant Joan i L'Hospitalet de l'Infant. Considerem interessant de recordar el perquè d'ambdós topònims.

HORTA DE SANT JOAN

Segons comentari de l'historiador Morera, «Horta és de fundació ignorada, encara que sembla que deu son origen als alarbs tortosins. Amb la restauració passà a la jurisdicció dels Templers⁽¹⁾. De fet, el terme «de Horta» –*que fou dels sarraïns*– apareix esmentat, el 1165, pel rei Alfons «el Cast»⁽²⁾ i encara abans, el 1153, el «termino de Orta» és al·ludit en la donació del castell de Miravet, efectuada per Ramón Berenguer IV a l'orde templer⁽³⁾. Caruana, dissentint de la data del 1177 propagada per diversos autors, indica que el castell d'Horta, amb el seus termes, fou concedit a perpetuïtat, pel monarca, als templers, el 30 de juny del 1174⁽⁴⁾. De la donació, se'n féu càrrec, principalment, fra Arnau de Torroja, i restà completada el 1182, quan Ramon de Montcada, senyor de Tortosa, donà, per a remei de la seva ànima, els propis drets sobre el referit castell, a favor de l'orde del Temple. (Advertim que el topònim Les Montcades correspon a un poblat de cases escampades, a 4 Km. del cap del seu municipi, l'ajuntament d'Horta de Sant Joan).

A partir d'aleshores, la senyoria dels templers fou absoluta a Horta. Entre els templers i el bisbe de Tortosa s'anaren establint diverses relacions, a propòsit dels delmes i primícies

-
- (1) Emili Morera i Llauredó, vol. «Província de Tarragona» (Barcelona, s.a.), p. 490, de la *Geografia General de Catalunya* dirigida per Francesc Carreras i Candi.
 - (2) Enrique Bayerri y Bertomeu, «*Historia de Tortosa y su comarca*», VII (Tortosa, 1957), p. 95.
 - (3) Bofarull, «*Colección de Documentos Inéditos...*», IV, p. 208.
 - (4) Jaime Caruana, *Itinerario de Alfonso II de Aragón* a «Estudios de la Edad Media de la Corona de Aragón», VII (Saragossa, 1962), p. 149.

parroquials del sector; podem apreciar-ho a través de l'obra «Les cases de Templers y Hospitalers en Catalunya» (Barcelona 1910), per Joaquim Miret i Sans, autor que menciona un elenc de personatges templers que esdevingueren comanadors d'Horta, fins a l'extinció de l'orde. El darrer comanador de la llista és Eiximèn de Lenda, elegit el 1304. Recordem que tres anys després, ço és el 1307, es produí el capgirell que inicià l'eliminació del referit ordre monàstic-militar. No feia gaires anys que l'orde havia atorgat, el 1296, unes ordinacions per al bon regiment de la vila d'Horta, fundades en antics usos i costums⁽⁵⁾.

El topònim havia romàs pràcticament inalterable: «Orta» o «Horta». Ambdues formes figuren al «Llibre dels Feits» del rei Jaume «el Conqueridor»; crònica que, en un determinat passatge, assenyala «Horta, qui és del Temple».

Anul·lat l'orde del Temple, la comanda d'Horta fou transferida als hospitalers i s'inscriu en la Castella d'Amposta, a l'igual que uns altres quatre establiments del Principat: Ascó, Amposta, Miravet i Uldecona.

El 1340 sorgí la qüestió de si Horta havia d'estar subjecta als furs i usos d'Aragó o als de Catalunya. El monarca manifestà que es regís per les velles ordinacions dels temps dels templers. Intervingueren en el debat tant la Cort catalana com la Cort general de Saragossa; aquesta designà, el 1348, quatre advocats per tal que informessin el rei respecte a la qüestió.

Pertocant el topònim en concret, sigui com a «Comanadoria Dorta» o sigui com a «Loch Dorta» és anomenat en el fogatjament dimanat de les Corts de Cervera 1359 (datable, en rigor, una vintena d'anys després). Semblantment, la «terra Dorta» i el «castell de Orta», «qui sta en la frontera», en temps de la guerra de Separació, s'integrava dins la vegueria de Tortosa i satisfesia tribut com a catalana.

El *Diccionario...* Madoz assenyala, el 1847, que Horta «tiene un palacio perteneciente a la orden de S. Juan». Afegim-hi que, a la nomenclatura urbana de la localitat, apreciem els noms característics de Cavallers, Encomenda, Hospital... L'església parroquial és dedicada a sant Joan, el patró de l'orde hospitaler... I puix que «Orta» depengué «de la Religio de Sant Iuan»⁽⁶⁾ fins a l'extinció dels senyorijs, podem manifestar que s'esdevé la paradoxa que és modernament, quan ja Horta no depèn de l'ordre santjoanenc, que adquireix la forma actual, acreditativa de pretèrita possessió: Horta de Sant Joan.

Val a dir que l'any 1937, en temps de la guerra de tan infaust record, el nom del municipi fou mudat pel d'Horta de Terra Alta.

De passada, escau de fer una observació marginal: l'any 1909 Picasso va pintar, a l'inret, el quadre que, ben interessant per diversos conceptes, figura reproduït a la «Gran Enciclopèdia Catalana» amb el títol «La bassa d'Horta de Sant Joan». Jo em pregunto si, realment, tal és el títol posat per l'autor o si el complement «de Sant Joan» significa un cultisme posterior. Abona aquesta darrera opinió la circumstància que, posem per cas, el nom d'Horta *de Sant Joan* no figure a la «Geografia General de Catalunya» dirigida per Carreras Candi, de la qual el volum «Província de Tarragona» redactat per Morera ha d'ésser coetani a l'execució del famós quadre cubista. El més probable, tanmateix és que el títol d'aqueixa tela –de col·lecció particular– sigui únicament «La Bassa».

(5) AADD, *Els Castells catalans*, IV (Barcelona, 1973), p. 652.

(6) Lluís de Peguera, *Práctica, forma y stil...* (Barcelona, 1632).

Una altra observació radica en què, representant Horta de Sant Joan un topònim entranyat en un orde monàstic-militar, manté consemblança amb el de La Masó, explicat per Carme Plaza, al butlletí de la «Societat d'Onomàstica». La diferència es produeix en un altre sentit: La Masó plasma un nom temple, mentre que Horta de Sant Joan denota el pas de propietat –també inicialment templa– a l'Hospital.

L'HOSPITALET DE L'INFANT

És un agregat, a 10 Km. de Vandellòs. El topònim indica la fundació, en terreny del terme antic de Tivissa, d'un hospital o alberg assistencial, per part de l'infant Pere, Fill de Jaume II i de Blanca d'Anjou. L'infant –que fou comte de Ribagorça i de les muntanyes de Prades– atorgà, a Barcelona, el 8 de novembre del 1344, l'escriptura fundacional del «Spital del Coyll de Balaguer»; el coll de Balaguer significava un llarg trajecte angoixós, en la ruta de Cambrils a Tortosa. Explica l'historiador Fort i Cogul que «l'infant Pere edificà “a la plana del Coll de Balaguer que pertanyia al terme del Castell de Tivissa” un grandios edifici quadrat de 280 pams de costat (54'6 x 54'6 m), defensat per una torre en cadascun dels seus angles i dues més, una a cadascun dels paraments orientats al nord i a migdia. Aquestes torres tenien una sortida fora el mur de 27 pams d'amplària per 18 de profunditat (uns 5'25 x 3'5 m) i s'elevaven fins als 95 pams (uns 18'5 m). La muralla assolí una alçària mitjana de 60 pams (uns 11'7 m)»⁽⁷⁾.

Subsisteixen força restes del vast edifici, baldament aquest hagi anat quedant desfigurat per posteriors construccions aixecades en el clos. Ho assegura l'autor esmentat: «La major part de l'edifici ha estat aterrat o modificat per les edificacions que originaren el poble actual».

Per a l'objectiu que ens proposem, convé de puntualitzar que, el mateix segle XIV i també pel sector del Coll de Balaguer –concretament, a la Font del Perelló (avui localitat coneguda només com El Perelló)– s'aixecà un altre hospital, a instàncies de la reina Blanca, mare de l'infant. En conseqüència, i pel fet que anà prosperant una població a la vora de l'hospital-fortalesa abellit per l'infant Pere, la localitat adquirí el nom de L'Hospitalet de l'Infant (amb un *-et* que inferim ans distintiu que no pas diminutiu). Fins al 1851 no fou concedida la parroquialitat de L'Hospitalet de l'Infant; la parròquia quedà instal·lada a l'antiga capella de l'hospital i els serveis religiosos hi tingueren lloc fins al primer quart del s. XX, quan, construït un temple més gran a l'altra banda de la carretera, la capella del s. XIV va ésser aterrada.

Troblem una notícia, del 1405, que expressa la preocupació dels delegats barcelonins per «veure quals camins seran millors per portar gra al espital del Infant en Pere»⁽⁸⁾; sabut és l'interès dels representants de la Ciutat de Barcelona perquè la capital catalana no freturés dels cereals provinents de les bandes tortosines. De fet, *l'hospital de l'infant en Pere* significava, amb tot i el seu primicer caràcter pacífic, un punt estratègic. Quedà això ben reflectit en les guerres que patí Catalunya durant els segles XVII, XVIII i XIX. Els francesos colpiren a bastament el paratge i convertiren l'hospital en un munt de runes.

Al cap dels anys, la localitat –amb una torre que encara aguanta i amb un vistent llenç

(7) Eufemià Port o Cogul, *Els hospitals del Coll de Balaguer*, a «Estudis d'Història Medieval», III (Barcelona, 1970), p. 29.

(8) *Manual de Novells Ardiats*.

de muralla– conserva el bon record del seu fundador, l'infant Pere, i té com a titular de la parròquia el sant de les claus.

És clar que una lectura simplista del topònim, L'Hospitalet de l'Infant, en comptes de proporcionar l'agradós caient històric que entranya, pot suggerir literalment la idea d'una clínica infantil.